

УДК: 330.3:[332.122:338.43]

*О. А. Дудзяк,
кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, адміністрування та публічного управління Подільського державного аграрно-технічного університету*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

*О. Dudziak
PhD in Economics, asc.prof. of the Department of Management, Administration and Public Management of the State Agrarian and Engineering University in Podilya*

DEMOGRAPHIC SITUATION IN RURAL AREAS OF UKRAINE IN THE PERIOD OF RESTORATION AND DEVELOPMENT

Один із ключових елементів розвитку та відновлення сільських територій України – це демографічна ситуація та її позитивна динаміка. В сучасних умовах склалась така ситуація, що мотивація для проживання та праці на селі молоді є мінімальна. Не вистачає на селі молодих спеціалістів, які після вищих навчальних закладів, спробувавши міське життя не бажають повертатися на сільські території, де існує проблема інфраструктури, житлової бази і т. д.

Нині в селах гостро стоїть проблема міграції селян за кордон. В пошуках кращого життя, робочих місць, високої заробітної плати, сільські жителі все частіше виїжджають до Польщі, Італії, Португалії.

Зменшення народжуваності призводить до зменшення населення відповідно до померлих жителів села. Дуже часто молоді сім'ї вирішують народити одну дитину в родині бо неспроможні забезпечити більше дітей, тому про розширене відтворення не йдеться.

The demographic situation and its positive dynamics is one of the key elements of the development and restoration of rural areas in Ukraine. Nowadays the youth motivation for living and working in the village is minimal. There are not enough young specialists in the village, after higher education institutions, after trying the city life they do not want to return to rural areas where there is a problem of infrastructure, residential base, etc.

The problem of migration of rural population abroad is acute in villages. In search of a better life, jobs, higher wages, rural residents are increasingly leaving for Poland, Italy, Portugal.

The decrease in the birth rate leads to the decrease in the population in accordance with the deceased villagers. Very often young families decide to give birth to one child in the family so they cannot provide more children, so there is no extended reproduction.

Ключові слова: *сільські території, розвиток, відновлення, демографічна ситуація, сільське населення, ефективна політика.*

Key words: *rural areas, development, restoration, demographic situation, rural population, effective policy.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвитку сільських територій нині приділяється підвищена увага, як з боку держави, так з боку сільської громади, громадських організацій та науковців. Також цією проблемою цікавляться історики, які в своїх фундаментальних дослідженнях змогли порівняти історію розвитку сільських територій в різні періоди існування української нації. Цій проблемі присвячують свої праці та дослідження провідні науковці Н.І. Попрозман [6], Ганжа О.І. [2], С. А. Дровозюк [3], Олексюк О.В. [4], та інші.

Формування цілей статті: Основними цілями статті є: дослідження розвитку сільських територій України в умовах становлення, розвитку та відновлення. Розвиток сільських територій нині є одним із важливих соціально-економічних напрямків розвитку нашої держави.

Щоб успішно вивчати проблему відновлення та розвитку сільських територій, потрібно в своїх працях потрібно застосовувати різні методи вивчення і пізнання даної тематики, тому в даній праці використані такі методи вивчення як: історичний, статистичний, методи аналізу та порівняння.

Виклад основного матеріалу досліджень: Сучасна демографічна ситуація в Україні викликає занепокоєння, оскільки їй притаманна низка загрозливих тенденцій, зокрема:

- низька тривалість життя;
- надвисока смертність чоловіків працездатного віку: у 30-річному віці чоловіки гинуть учетверо частіше за жінок;
- рівень дитячої смертності в Україні удвічі вищий за середній в Європі;
- Україна має один із найнижчих рівнів народжуваності у світі;
- епідемічні показники захворюваності на туберкульоз у 10-12 разів перевищують аналогічні показники розвинених країн;
- Україну охопила катастрофічно масштабна епідемія ВІЛ-інфікованих.

Якщо у 2000 р. на 100 тис. населення припадало 63,1 ВІЛ-інфікованих осіб, то вже у 2013 р. – 308,8 осіб, або в 4,9 рази більше. За такої динаміки середньорічний темп приросту ВІЛ-інфікованих становить 13 %. Україна вступила у стадію стійкої й тривалої депопуляції. У цих умовах дослідження сутності демографічної безпеки та розробка дієвих механізмів нейтралізації демографічних загроз є надзвичайно актуальними. [1]

Відсутність ефективної політики народонаселення в сільській місцевості України значно ускладнює демографічну ситуацію яка поряд з категоріями відтворення та розселення належить до основних понять системи знань про народонаселення.

Демографічні процеси в Україні свідчать про виникнення негативних явищ. Основною складовою демографічної кризи в сільській місцевості як і в цілому по Україні є значне зниження народжуваності, про що свідчать динаміка кількості народжень та показники інтенсивності цього процесу.

Рівні народжуваності у матерів різних вікових груп у сільській місцевості суттєво різняться. Так, якщо найвищі її показники мають групи жінок віком 20-24 років (127 дітей з розрахунку на 1000 жінок), дещо нижчі вони у матерів віком до 20 років.

Сумарний коефіцієнт, або так звана вичерпана плідність жінок, який характеризується кількістю дітей, що може народити жінка за весь період фертильності, знизився до рівня, що не забезпечує навіть простого відтворення людності - 1,6 дитини. Результати наукових до сліджень показали, що до 1996 р. основною причиною зменшення сумарного коефіцієнта народжуваності було скорочення чисельності селянок фертильного віку внаслідок інтенсивного відпливу їх із села, а починаючи з 1996 р. - затухання дитородної функції жінок віком 15-49 років. Серед економічно розвинутих країн дальнього зарубіжжя нижчий, ніж в Україні, показник вичерпаної плідності (1,2 дитини) лише в Італії, Іспанії, Сан-Марино та Гонконзі.

Однією з першопричин такої ситуації вважається деформація демографічного ідеалу сільських жінок (уявлення про оптимальну кількість дітей у сім'ї) та його реалізація в напрямі зменшення кількості бажаних дітей. За даними соціологічного обстеження, 80,4% селянок планували 2-3-дітну сім'ю, але реалізували такі демографічні наміри лише 67,9% жінок. Водночас кількість жінок з однією дитиною зросла в 3,6 рази порівняно з плановими намірами. Отже, міцне в недалекому минулому багатодітними сім'ями українське село, нині трансформується в малодітні родини. Навіть репродуктивна установка селян спрямована на звужене відтворення сільського населення, реалізація її призвела до інтенсивного зниження вичерпаної плідності жінок. Це стало наслідком руйнації юридичної основи формування сільської родини, зниження життєвого рівня селян, наростання темпів такого негативного демографічного явища, як збільшення неповних сімей, кількості матерів-одиначок і позашлюбних дітей, дітей-жебраків, вихованців дитячих будинків і притулків тощо.[2]

Основна причина зниження народжуваності до рівня, який не забезпечує збереження чисельності селян, в сучасних умовах полягає в тому, що задоволення потреби в дітях, материнстві та батьківстві конкурує з рядом інших потреб, тим елементарніших, чим нижчий рівень життя. Якщо врахувати, що 60% населення нашої країни перебуває за межею бідності, понад 70% працівників отримують заробітну плату

нижчу прожиткового мінімуму, а сучасний рівень існування селян зведений до елементарного виживання, ситуацію з народжуваністю в сільській місцевості можна вважати як кризовою. [2]

Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства за 9 місяців 2017р. склали 7681 грн. Міське домогосподарство отримувало у середньому за місяць 7749 грн., сільське – 7542 грн.

У середньому на одну особу, яка входить до складу домогосподарства (далі – особа), еквівалентні¹ загальні доходи (далі – доходи) становили 3640 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 3725 грн., у сільських – 3476 грн. Рівень середньомісячних доходів однієї особи у 2,3 рази перевищив рівень законодавчо встановленого на цей період прожиткового мінімуму (1588 грн). Середньодушові доходи домогосподарств у січні–вересні 2017р. порівняно з аналогічним періодом 2016р. зростали більшими темпами, ніж індекс споживчих цін: відповідно 131% проти 114,6%.

На рисунку 1 проаналізовано масштаби бідності за останні досліджувані роки 2016 – 2017. Хоч і за даними Державного комітету статистики України частка населення із середньодушовими еквівалентами загальними доходами у місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму у 2017 році зменшилась, але ж 41, 5 % опрацьованої кількості респондентів вважаються бідними за абсолютними критеріями, доходами.

Джерело: Державна служба статистики України [3]

Рис. 1. Масштаби бідності за абсолютним критерієм, доходами

Однією з причин зростання бідності на сільських територіях є безробіття. Проблема безробіття нині є загально державною і так як раніше безробіття було проблемою окремих регіонів нашої держави а вже на сьогодні це проблема всієї території України. В таблиці 1 відображена динаміка безробіття за професійними групами у 2017 році.

Таблиця 1.
Кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами у 2017 році
(за даними державної служби зайнятості)

	Кількість зареєстрованих безробітних на кінець звітного періоду							
	січень – березень		січень – червень		січень – вересень		січень – грудень	
	тис. осіб	у % до відповідного періоду у 2016р.	тис. осіб	у % до відповідного періоду у 2016р.	тис. осіб	у % до відповідного періоду у 2016р.	тис. осіб	у % до відповідного періоду у 2016р.
Усього	406,8	87,0	330,2	84,9	303,0	88,7	354,4	90,7
у тому числі								
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	65,0	101,2	54,7	82,4	50,1	79,2	50,3	78,0
професіонали	32,2	80,0	28,9	80,9	28,2	84,8	29,5	89,0
фахівці	37,4	79,5	31,4	78,3	30,7	84,0	32,4	88,5
технічні службовці	21,2	73,7	17,9	76,5	17,3	84,9	18,9	92,7
працівники сфери торгівлі та послуг	63,8	89,0	52,4	89,5	48,4	95,7	52,5	95,7
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	22,6	96,6	13,0	97,2	11,1	99,6	20,3	93,7
кваліфіковані робітники з інструментом	39,4	81,5	28,4	79,9	25,1	87,2	31,5	87,6
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	64,9	89,2	57,1	89,8	50,7	92,4	67,4	95,7
найпростіші професії	60,3	84,8	46,4	88,8	41,4	96,8	51,6	96,9

Джерело: Державна служба статистики України [3]

Економічні причини зниження народжуваності селян криються у виробничій сфері, насамперед у сфері праці. Та частина національного доходу, що використовується на особисте споживання, навіть у некризових умовах не відшкодовувала необхідних витрат сім'ї на утримання не тільки третьої, а й навіть другої дитини. Тому сім'я з дітьми економічно не була забезпеченою, рівень життя її був нижчий, ніж соціально необхідний. За роки соціально-економічної кризи ситуація погіршилася, на що селянство зреагувало зниженням народжуваності.

В умовах суттєвого зниження народжуваності сільського населення, наростання його старіння прогресує рівень показника смертності, знижується коефіцієнт життєвості селян (співвідношення кількості народжень і смертей), скорочується середня тривалість життя.

Таблиця 2.
Основні демографічні показники (осіб)

	2017	<u>Довідково:</u> 2016
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на кінець року	42386403	42584542
Середня чисельність наявного населення	42485473	42672529
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на кінець року	42216766	42414905
Середня чисельність постійного населення	42315836	42502892
Загальний приріст, скорочення (–) населення	–198139	–175974
Природний приріст, скорочення (–) населення	–210136	–186594
Кількість живонароджених	363987	397037
Кількість померлих	574123	583631
з них дітей у віці до 1 року	2786	2955
Міграційний приріст, скорочення (–) населення	11997	10620

Джерело: Державна служба статистики України [3]

Висновок: Проблеми, що виникли сьогодні на сільських територіях, які в більшій мірі є найбільшою перешкодою відновленню та розвитку сільських територій, одна з них – це погіршення динаміки демографічної ситуації на селі.

Зменшення народжуваності, збільшення смертності, міграційний приріст, що з кожним роком збільшується негативно впливають на демографічні процеси в Українському селі. Через брак робочих місць, відсутність інфраструктури, мотивації для проживання для молоді і є головними причинами не бажання молоді проживати в селі.

Для покращення демографічної ситуації на селі потрібно мотивувати сільських жителів для проживання на сільських територіях, потрібно запроваджувати державну політику, що сприятиме розвитку сільської інфраструктури, яка дозволить покращити побут селян та збільшенню робочих місць.

Список використаних джерел.

1. Тринько Р. Демографічна безпека: особливості й стратегічні пріоритети : монографія / Р. Тринько. – Львів, 2016. – 204 с.
2. Демографічна і поселенська база та трудові ресурси. Демографічна ситуація. Аграрний сектор України [Режим доступу <http://agroua.net/economics/documents/category-10/doc-7/>]
3. Державна служба статистики України [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]
4. Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917 1927 р.р.). – К., 2000. – 208 с.
5. С. Дровозюк. Соціально-психологічний портрет сільського активіста 20-30 років в Українській історії. Режим доступу [<http://history.org.ua/JournALL/pro/9/18.pdf>]
6. Олексюк О.В. Голодомор 1932 -1933 років в Херсонській області. Київ – Херсон. «Просвіта» 2009. Режим доступу [http://prosvilib.at.ua/publ/istorija/golodomor_1932_33_rr_u_khersonskij_oblasti]
7. Дудзяк О.А. Соціально-економічний ефект лідерства для розвитку сільських територій. Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал 3-4 2017 (68) с. 39-43.
8. Попрозман Н.В. Дудзяк О.А. До питання дослідження соціально-економічних систем в сучасних умовах. Формування ринкових відносин в Україні. НДЕІ. Мін.екон України – 2017 Випуск №6 – с. 9-13.

References.

1. Trynko, R. (2016), *Demohrafichna bezpeka: osoblyvosti y stratehichni priorytety* [Demographic Security: Features and Strategic Priorities], Lviv, Ukraine, p. 204.
2. Demographic and settlement base and labor resources. Demographic situation. Agrarian sector of Ukraine, [Online], available at: <http://agroua.net/economics/documents/category-10/doc-7/>
3. State Statistics Service of Ukraine, available at: [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]
4. Hanzha, O.I. (2000), *Ukrainske selo v period stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1917 1927 r.r.)* [Ukrainian village in the period of formation of a totalitarian regime (1917 1927)], Kyiv, Ukraine, p. 208.
5. Drovoziuk, S. "Socio-psychological portrait of rural activist of 20-30 years in the Ukrainian historiography", [Online], available at: <http://history.org.ua/JournALL/pro/9/18.pdf>
6. Oleksiuk, O.V. (2009), *Holodomor 1932 -1933 rokiv v Khersonskii oblasti* [Holodomor of 1932-1933 in the Kherson region], «Prosvita» Kherson, Ukraine,, available at: [http://prosvilib.at.ua/publ/istorija/golodomor_1932_33_rr_u_khersonskij_oblasti]
7. Dudziak, O.A. (2017), "Socio-economic effect of leadership for the development of rural areas. Innovative economy", *Naukovo-vyrobnychy zhurnal*, vol. 3-4(68), pp. 39-43.

8. Poprozman, N.V. and Dudziak, O.A. (2017), "To the issue of research of socio-economic systems in modern conditions", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 6, NDEI. Min.ekon Ukrainy, pp. 9-13.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.